

ДЕЈАН РАДИЧЕВИЋ  
Универзитет у Београду – Филозофски факултет  
dradicev@f.bg.ac.rs

ПЕРИЦА ШПЕХАР  
Универзитет у Београду – Филозофски факултет  
perica.spehar@gmail.com

## ПОРФИРОГЕНИТОВИ МЕЂАШИ НА ИСТРУ И СТАРОМАЂАРСКИ АРХЕОЛОШКИ НАЛАЗИ У ВОЈВОДИНИ\*

Подаци из списка *De administrando imperio* тичу се Мађара из времена освајања, непосредно по доласку у Карпатску котлину и на територије које су заузели. Да би дочарао простор њиховог насељавања, аутор се служи познатим појмовима и јасним географским ознакама. На тај начин омеђена територија обухвата и данашњу Војводину, па је у стручној литератури изнето мишљење да је она била укључена у области раног мађарског насељавања. Међутим, чини се да у тим разматрањима нису адекватно коришћени подаци које пружа археологија, па је важно прецизније сагледавање шта у том погледу сведочи расположива археолошка грађа која се може повезати са најранијим присуством мађарске популације у Војводини.

*Кључне речи:* Војводина, X век, Константин Порфирогенит, Старомађари, гробни налази

Data from *De administrando imperio* covers Hungarian conquest, right after their arrival to the Carpathian plain and to the territories they settled. In order to describe the area of their inhabitation, author used well known facts and clear geographical marks. Territory defined in that manner encompassed modern Vojvodina, so an opinion was brought out in scientific literature that it was also included in the area of early Hungarian inhabitation.

---

\* Рад је настао као резултат истраживања на пројектима *Друштво, духовно-материјална култура и комуникације у праисторији и раној историји Балкана* (бр. 177012) и *Процеси урбанизације и развоја средњовековној друштва* (бр. 177021) које финансира Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

However, it appears that in those speculations the archaeological data were not adequately used, so it is important to give more precise insight into the available archaeological material that can be tied to the earliest presence of Hungarian population in Vojvodina.

*Keywords:* Vojvodina, 10<sup>th</sup> century, Constantinus Porphyrogenitus, Early Hungarians, grave finds

Савремених писаних извора који говоре о мађарском освајању Паноније нема. Према каснијој угарској традицији, сачуваној у спису *Gesta Hungarorum* Анонимног нотара краља Беле, до сукоба са домородним становништвом дошло је убрзо по досељењу мађарских племена. Пре прегледа конкретних догађаја везаних за мађарска освајања, предочена је политичка ситуација у источном делу Паноније непосредно пре досељавања Мађара. Према овом извору, земље које леже између Тисе и Дунава, уз помоћ и савет грчког цара, заузео је господар Бугарске Кean Велики (*Keanus magnus*) и тамо населио Словене и Бугаре. У време досељења Мађара, том облашћу је, чак до предела Рутена (Руса) и Пољана (Пољака), господарио његов унук Салан са центрима власти у тврђавама Олпар (Алпар) и Тетел (Тител). Земље које се налазе између Тисе и планине Игфон (Бихор) према Ердељу (*Erdeuelu*), од Мориша (*Morus*) на југу до Самоша (*Zomus*) на северу, заузео је вођа Морут, а у време мађарског доласка њима је владао његов унук Менуморт са центром у Бихору. Ултрасилванском земљом господарио је *Blacus Gelu*, а земљама од реке Мориш до тврђаве Урсуа (*castrum Vrsua*) владао је кнез Глад, који је дошао из града Будина (*Budin castro*). Његово потомак био је Ахтум (*Ohtum*), кога је у његовом граду покрај Мориша касније убио Чанад (*Sunad*), зато што се стално бунио против краља Стефана I (1000–1038). Након тога је Ахтумов град прозван по Чанадовом имену.<sup>1</sup>

Хронологија мађарског освајања није сасвим прецизна, али будући да је у неким догађајима учествовао Арпад, који је умро 907. године, први сукоби се обично датују између 896. и 907. године. У борби код Алпара Салан је поражен и, да би се спасао, склонио се у Београд.<sup>2</sup> Мађарски одреди су прешли Дунав и до борбе је дошло у непосредној околини града, који се одржао захваљујући приспелим појачањима.<sup>3</sup> Након борбе код Београда склопљен је мир, а потом су уследили поход на области јужно од Дунава, пустошење Рашке и продор на јадранску обалу. Тек након тога нападнута је област којом је господарио кнез Глад.<sup>4</sup> Кампања против Глада, после које је уследио поновни продор преко Дунава на југ, опредељује се у дужи временски оквир, од почетка до тридесетих или четрдесетих година X века.<sup>5</sup>

<sup>1</sup> *Gesta Hungarorum*, гл. 11.

<sup>2</sup> Исто, гл. 38–41.

<sup>3</sup> Калић-Мијушковић, Београд, 1967, 32–33.

<sup>4</sup> *Gesta Hungarorum*, гл. 11 и 44.

<sup>5</sup> Димитров, Българо-унгарски отношения, 58–64.

Четрдесето поглавље списа *De administrando imperio* византијског цара Константина Порфиригенига посвећено је досељавању Мађара у Панонску низију. Како би описао простор њиховог насељавања, писац се служи знаним појмовима или јасним географским ознакама.<sup>6</sup> Ту су се налазили, каже писац, стари споменици (обележја), и то прво мост цара Трајана, где почиње Турска, тј. земља досељених угарских племена, а затим на три дана (хода) од тог места је Београд и у њему „пирг светог и великог цара Константина”. Након тога се у спису наводи да се на два дана пута реком узводно од Београда налази *Sirmium*, иза кога лежи Велика Моравска. Даље се бележи да се области Турске називају према рекама које туда протичу: Тимисус, Тутис, Морисос, Крисос и Тиса, које су све данас препознате, осим Тутиса, за који се претпоставља да би могао бити Бегеј. Потом следи набрајање суседа – на истоку Бугаре од Турака (Мађара) раздваја река Истар, која се такође назива и Дунав, на истоку су Печењези, на западу Франци, а на југу Хрвати.<sup>7</sup> Сматра се да наведени географски описи одговарају стању у време писања дела. По мишљењу Ј. Калић, доследна употреба презента у тексту, у коме се изричито наводи да је то земља у којој Мађари „сада обитавају” или области у којима „сада живе”, указује на X столеће и време цара Константина VII Порфиригенига.<sup>8</sup>

Ови делови царевог списа веома су драгоцени за историју Мађара и њихових суседа, тако да одавно привлаче пажњу историчара. Посебно питање се, наравно, односи на истинитост тако обележене граничне линије, нарочито уколико се узме у обзир уочљива разлика између територије у оквиру наведених граничних међаши и територије која је описана набрајањем река. У досадашњим освртима на ову проблематику, у прилог царевом извештају узимана је у обзир и археолошка грађа, на основу које је изнето мишљење да је „сигурно посведочено присуство Мађара дуж Дунава, где је највећа концентрација налаза. Веома их је мало из предела удаљених од река, а налаза има и уз Саву близу ушћа, али и у пределу Сирмија”.<sup>9</sup> На тај начин је целокупна територија данашње Војводине укључена у области раног мађарског насељавања непосредно након доласка у Карпатски басен.<sup>10</sup> Међутим, овде морамо нагласити да у тим разматрањима подаци које пружа археологија нису коришћени на адекватан начин или су узимани у обзир сасвим уопштено. Као пример наводимо да су налази из околине Сирмијума, откривени приликом археолошких истраживања у Мачванској Митровици на левој обали Саве, наведени као потврда мађарског присуства, упркос томе што је у публикацији посвећеној том налазишту наведено да за њега није карактеристичан археолошки материјал својствен мађарском становништву.<sup>11</sup> Због тога

<sup>6</sup> Ђирковић, Међаши дуж Истра, 27–37.

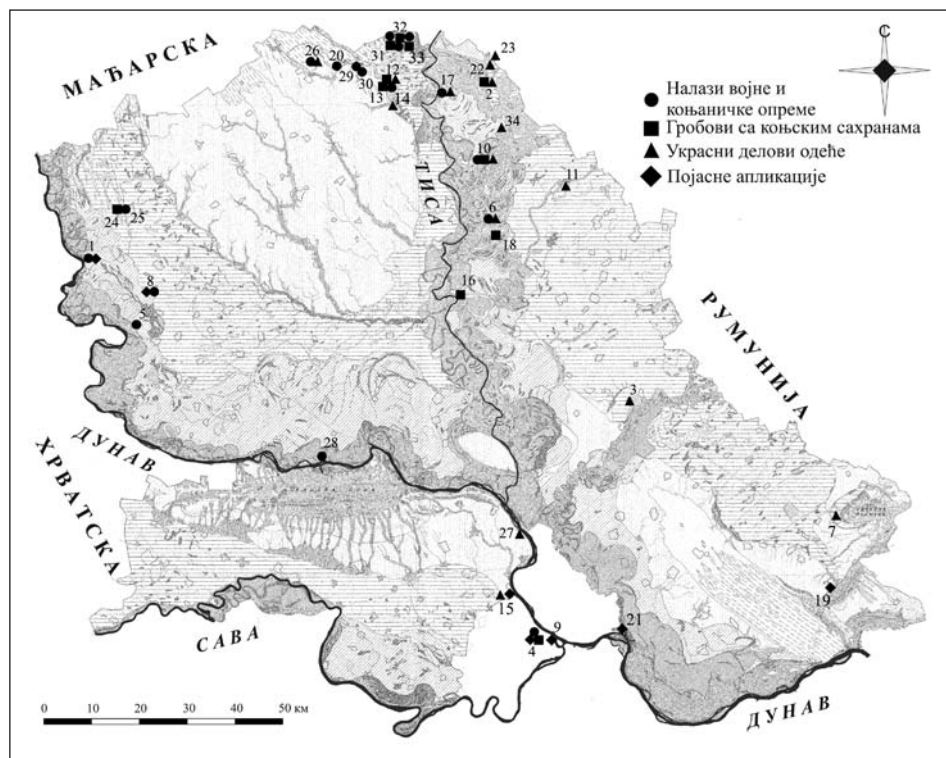
<sup>7</sup> *De administrando imperio*, гл. 40.35–40.

<sup>8</sup> Калић, Вести Константина VII Порфиригенига, 7–10.

<sup>9</sup> Ђирковић, нав. дело, 29.

<sup>10</sup> Секереш, Преглед стања истраживања, 137–138.

<sup>11</sup> Minić, Le site d'habitation, 69–70.



Карта 1: Распоред раномађарских налазишта у Војводини

се чини важним прецизније сагледавање шта у том погледу доноси расположи-ва археолошка грађа. То је могуће извести захваљујући чињеници да се особени старомађарски археолошки материјал углавном распознаје и може раздвојити од остатака материјалне културе других племена и народа.

На овде разматраној територији до сада нису откривени насеобински налази које би са сигурношћу могли везати за новопридошлу Мађарску популацију. Поједини истраживачи су одређена насеља са територије Бачке и Срема везивали за период њихових освајања,<sup>12</sup> али се чини да не постоји довољно доказа који би их определили као раномађарске. Ово не искључује могућност постојања тако раних мађарских насеобина, које би одговарале налазима познатим из гробова, али она до сада нису археолошки потврђена.

Када је реч о старомађарском археолошком материјалу из времена освајања Панонске низије, он готово искључиво потиче из гробова.<sup>13</sup> Расположи-ва сазнања се првенствено односе на различите степско-номадске елементе

<sup>12</sup> *Bálint*, *Südungarn*, 102; *Takacs*, *Einige Aspekte der Siedlungsgeschichte*, Abb. 2.

<sup>13</sup> *Révész, Nepper*, *The archaeological heritage*, 37–56; *Türk*, *Zu den Osteuropäischen*, 137–155.

карактеристичног погребног обреда и материјалне културе коју придошла племена доносе са собом. Као препознатљива карактеристика старомађарског паганског погребња узимају се ратнички гробови са типичним наоружањем (сабља, композитни лук, тоболац и стреле), деловима коња (лобања и ноге) и опремом (седло, жвале, узенгије, оплате за узде). Према подацима расположивим из литературе, гробови који би се могли одредити као ратнички констатовани су на 16 локалитета на територији данашње Војводине, док су на 11 налазишта откривени трагови тзв. коњских сахрана, односно налази костију приписаних коњима (карта 1).

Највећи број налазишта констатован је у Потисју, са обе стране реке Тисе, и то у њеном горњем делу тока кроз Војводину. Пет локалитета је забележено у Подунављу са леве стране Дунава – четири у Бачкој и један у Срему. Подаци о броју гробова и величини некропола по правилу су непоуздани. За поједине локалитете располагамо само информацијом о најмањем могућем броју гробова јер, насупрот релативно бројним случајним налазима који су стигли до музејских депоа, веома је мали број археолошки истражених гробова. Изузетке представљају стручно вођена ископавања усамљеног ратничког гроба на локалитету Матејски Брод код Новог Бечеја,<sup>14</sup> као и ископаване некрополе у Богојеву,<sup>15</sup> Батајници,<sup>16</sup> Јазову<sup>17</sup> и Новом Милошеву.<sup>18</sup> Мада ове некрополе, изузимајући Батајницу, нису ископане у целости, истраживања показују да су у укупном броју гробова они са наоружањем, опремом и костима коња, заправо присутни у прилично малом броју.

Осим мушких ратничких гробова са одговарајућим налазима, старомађарском хоризонту из времена освајања могу се приписати и специфични женски украсни предмети (карта 1): различите врсте украсних апликација и привезака, пуно ливене и тракасте нарукнице и нарукнице од тордиране жице,

<sup>14</sup> *Нађ*, Насеље из млађег каменог доба, 107–117; *Стијанојев*, Некрополе X–XV века, 63.

<sup>15</sup> Некропола у Богојеву је ископавана почетком XX века. Располагамо подацима о 40 гробова, међу којима су у два гроба пронађени делови лука, тоболца и врхови стрела, уп.: *Стијанојев*, нав. дело, 24–26.

<sup>16</sup> Некропола у Батајници је у потпуности истражена крајем шесте деценије прошлог века, али још увек није публикована, већ су објављене само поједине гробне целине, уп.: *Ковачевић*, Велика хумка, 282–283; *Марјановић-Вујовић*, *Томић*, Накит на тлу Србије, 49–50; *Јанковић и Јанковић*, Словени, 70–71. Укупно су истражена 102 гроба, међу којима је било и осам гробова са наоружањем и коњском опремом (врхови стрела и делови тоболца, жвале, узенгије), од којих су у четири гроба констатоване и коњске кости (лобања и кости ногу).

<sup>17</sup> Приликом заштитних ископавања у Јазову 1966. године откривено је 10 гробова, од којих су у девет забележени налази. Само у једном гробу нађени су делови коњске лобање и узенгија, уп.: *Стијанојев*, нав. дело, 46–51; *Bálint*, нав. дело, 127–128, 225–229; *Гирић*, Северни Банат, 144.

<sup>18</sup> Недалеко од Новог Милошева 1977. године обављена су ископавања 14 гробова. Гробни налази су забележени у седам гробова, а међу њима налази оружја у четири гроба (ножеви, стрелице, тоболац). У два гроба констатовано је присуство коњских костију – у једном је код леве потколенице нађен доњи део коњске вилице, док је у другом нађена лобања коња и кости предњих и задњих ногу. У истом гробу нађен је пар узенгија, жвале и гвоздена пређица, уп.: *Стијанојев*, нав. дело, 67–69; *Гирић*, нав. дело, 148.

карактеристично прстење итд. Овој групи налаза припадају и ретке наушнице тзв. салтовског типа, познате из Банатског Аранђелова и Рабе,<sup>19</sup> као и сребрни украсни комплет за главу и груди типа Варпалота из Сурдука, који се чува у Археолошком музеју у Загребу.<sup>20</sup>

Према расположивим сазнањима, распоред локалитета на којима се јавља ова врста налаза указује на груписање источно од Тисе, и то на северу Баната, док су у осталим крајевима констатовани спорадично (карта 1). Генерално, и овде су веома ретки археолошки ископавани гробови. Први их је 1890. године ископавао Ј. Рајзнер на локалитету Анка Сигет у селу Рабе,<sup>21</sup> док су најбогатије гробне целине археолошки документоване у Јазову.<sup>22</sup>

На крају, као посебну групу налаза која се може приписати истом хоризонту, можемо издвојити различите врсте појасних апликација (карта 1), будући да је појас и код Мађара био један од показатеља друштвеног статуса. Могао је бити украшен оковима израђиваним од племенитих метала или бронзе, у зависности од економске моћи власника. Такви налази нису уобичајени на територији Војводине и расположиви подаци се своде тек на појединачне налазе. Још увек није позната ниједна појасна гарнитура сачувана у целини, као што је то случај са налазима из севернијих делова Паноније. Занимљиво је да се такви налази не појављују у северном банатском и бачком Потисју, где су иначе концентрисани други налази старомађарског хоризонта. За сада најсеверније налазе представљају примерци из бачког Подунавља – Дорослова и Апатина.<sup>23</sup> Појединачни случајни налази познати су са југа Баната – Орешца и Панчева,<sup>24</sup> док су у највећем броју констатовани на територији Срема – Нови Бановци, Земун и Батајница.<sup>25</sup> За примерке из Баната и Срема, питање места њихове производње, па и приписивање старомађарском хоризонту, остављамо отвореним. Аналогije се могу наћи и на простору јужно од Саве и Дунава,<sup>26</sup> који се у 10. веку налазио под влашћу Бугара, за које је ова врста налаза такође карактеристична.<sup>27</sup>

<sup>19</sup> *Сџанојеџ*, нав. дело, 18, 99

<sup>20</sup> *Demo*, *Srebrni ukrasni komplet*, 81–105.

<sup>21</sup> *Reizner*, *Rábéi ásatások*, 206–210.

<sup>22</sup> *Сџанојеџ*, нав. дело, 46–51; *Bálint*, нав. дело, 127–128, 225–229.

<sup>23</sup> *Fodor*, *Honfoglalás kori sírok*, 149–164; *Mesterházi*, *Apatin*, 299.

<sup>24</sup> *Bálint*, нав. дело, 106, Pl. XXXIII.a.8; *Сџанојеџ*, нав. дело, 89–90, кат. бр. 494.

<sup>25</sup> *Сџанојеџ*, нав. дело; *Бајаловић – Хаџи-Пешић, Накитиј VIII–XVIII века*, 50, кат. бр. 492–498, Т. XIII/7–10; *Bálint*, нав. дело, 106, Pl. XXXIII.a. 9–11, 17–18, 20–21. Једине налазе ове врсте пронађене приликом археолошких истраживања представљају два примерка из Батајнице, која потичу из гроба бр. 51. Они су и по свом изгледу, за сада, изузеци, без аналогија у ближем окружењу. Сродни примерци могу се наћи у области средишње Мађарске и у Трансилванији, док су готово идентични примерци познати из југозападне Словачке. Уп: *Točik*, *Altmagyarische Gräberfelder*.

<sup>26</sup> *Bálint*, нав. дело, 106, Pl. XXXIII.a. 3–7, 12–16.

<sup>27</sup> *Станилов*, *Старобългарски ремъчни украси*, 5–70; *Плетнов, Павлова*, *Ранносредновековни ремъчни апликации*, 24–118; *Inkova*, *A contribution to the problem*, са наведеном литературом, 277–293; *Langó*, *Bulgarian Connections*, 157–164.

\* \* \*

Налази особених гробова на северу Баната и Бачке сведоче о томе да су угарска племена на овом простору присутна од X века. На основу карактеристичних погребних обичаја и налаза у гробовима издвојен је хоризонт сахрана који се повезује са појавом степско-номадске популације, пристигле са простора северног Прицрноморја. Одређивање њихове хронологије врши се управо на основу особених гробних налаза, будући да се новац у гробовима појављује тек у каснијој фази.

Распоред налазишта јасно показује да је долина Тисе била основни правац освајања и настањивања, док је Дунав коришћен у мањој мери. Географски посматрано, појава ратничких гробова се, уз изузетак Батајнице и евентуално Футага, налази северно од линије између Апатина у Бачкој и Новог Бечеја у Банату. Слична је слика и са дистрибуцијом других карактеристичних налаза. Највише локалитета се налази на северу банатског и бачког Потисја и ова се група некропола несумњиво повезује са сродним локалитетима који су у великом броју познати око ушћа Мориша са обе стране Тисе, где јасно сведоче о зони интензивног насељавања старомађарске популације.<sup>28</sup> Археолошки подаци указују на закључак да су се, по свој прилици, и тада разликовале територије под врховном влашћу од територија на које су се масовније населили припадници седам мађарских племена и њима сродни Кабари.

Судећи према расположивим сазнањима, локалитети на северу Војводине означавају најјужније делове зоне интензивног насељавања, док је слика сасвим другачија даље ка југу. Међутим, будући да поузданост информација којима располажемо није баш на завидном нивоу, ову хипотезу тек треба потврдити. За сада изузетак представља некропола у Батајници, али за њено коментарисање морамо сачекати коначну публикацију. Према подацима Константина Порфирогенита, Срем би улазио у састав територије којом су господарили Мађари.<sup>29</sup> Када је реч о освајању данашњег Баната, постоји мишљење да су Гладове области најмање пострадале од мађарског освајања, те да су коначно освојене тек након слома Ахтумове моћи почетком XI века.<sup>30</sup> Не искључује се ни могућност да је ова област након Гладове предаје остала у некој врсти полузависног статуса, за разлику од области којом је господарио Салан западно од Тисе, а која је укључена у области где су Мађари непосредно владали.

Списак налазишта:

1. Апатин - Римски шанци, Западнобачки округ (*Roediger*, *Bácsmegyei régi-ségleletekről*, 263; *Bálint*, нав. дело, 207, Taf. LXII. b. 1).
2. Банатско Аранђелово, општина Нови Кнежевац, Севернобанатски округ (*Reizner*, *Oroszlámosi magyar*, 184, Fig. 1–5, 190; *Hampel*, *A honfoglalási*,

<sup>28</sup> *Kürti*, *A honfoglalás dél-magyarországi*, 127–132.

<sup>29</sup> *De Administrando imperio*, гл. 40.

<sup>30</sup> *Димитров*, нав. дело, 51.

- 675–676, Pl. LXXVIII с. 1–5; *Tömörkény*, Oroszlámosi leletekről, 264–268; *Hampel*, Alterthümer des frühen Mittelalters II, 654–656; *Hampel*, Alterthümer des frühen Mittelalters III, Pl. 430, с. 1–5; *Szőke*, A honfoglaló és kora Árpád-kori, 24; *Stanojev*, нав. дело, 14–19; *Kovács*, Bemerkungen zur Arbeit von N. Stanojev, 399–404; *Kovács*, A Móra Ferenc Múzeum, 38–41).
3. Банатски Деспотовач – Циглана, општина Зрењанин, Средњобанатски округ (*Сџанојев*, нав. дело, 13).
  4. Батајница, Београд (*Ковачевић*, нав. дело, 282–283; *Марјановић-Вујовић*, *Томић*, нав. дело, 49–50; *Јанковић*, *Јанковић*, нав. дело, 70–71).
  5. Богојево (Гомбос) – Бибоја улица, општина Оџаци, Западнобанатски округ (*Csiráky*, Bogojeva régi, 265–267; *Csiráky*, Bogojeva régi, 424–428; *Csiráky*, Gombosi (azelőtt Bogojeva), 54–61; *Hampel*, нав. дело, 762–765; *Hampel*, Újabb tanulmányok, 167–170; *Szőke* нав. дело, 36, 40, 69; *Feher*, *Éry*, *Kralovánszky*, A Közép-Duna-medence magyar, 24, 25 (93); *Giesler*, Untersuchungen zur Chronologie, 157, 161; *Сџанојев*, нав. дело, 24–29).
  6. Бочар, општина Нови Бечеј, Средњобанатски округ (*Сџанојев*, нав. дело, 32–35).
  7. Вршац, Јужнобанатски округ (*Hampel*, A Nemzeti Múzeum, 189; *Hampel*, нав. дело, 858–859; *Hampel*, нав. дело, 212–213; *Feher*, *Éry*, *Kralovánszky*, нав. дело, 84; *Giesler*, нав. дело, 158, 163; *Demo*, Vjelobrdski privjesci, 271, 280; *Fodor*, Honfoglalás kori korong, 192–194; *Сџанојев*, нав. дело, 43; *Bálint*, нав. дело, 260; *Kovács*, нав. дело, 408; *Fodor*, Versec, 358).
  8. Дорослово – улица Жарка Зрењанина 48, општина Сомбор, Западнобачки округ (*Fodor*, нав. дело, 149–164).
  9. Земун, општина Београд (*Бажаловић – Хаџи-Пешић*, нав. дело, 50, кат. бр. 492–498, Т. XIII/7–10; *Bálint*, нав. дело, 106, Pl. XXXIII.а. 9–11, 17–18, 20–21).
  10. Јазово, општина Чока, Севернобанатски округ (*Сџанојев*, нав. дело, 46–51; *Bálint*, нав. дело, 127–128, 225–229).
  11. Кикинда, Севернобанатски округ (*Сџанојев*, нав. дело, 53; *Bálint*, нав. дело, 232, Pl. LX. b. 4–6).
  12. Мале пијаце – Мали песак, општина Кањижа, Северобанатски округ (*Szekeres*, Zenta és környéke története, 92; *Ric*, Arheološka nalazišta, 33; *Bálint*, нав. дело, 234).
  13. Мале пијаце – обале Киреша, општина Кањижа, Северобанатски округ (*Farkas* 1971, 209; *Szekeres*, нав. дело, 91–92; *Bálint*, нав. дело, 234).
  14. Мале пијаце – Богарзо, општина Кањижа, Северобанатски округ (*Dimovski*, *Sekereš*, Konjanički grob, 8).
  15. Нови Бановци, Општина Београд (*Сџанојев*, нав. дело, 61–62)
  16. Нови Бечеј – Матејски брод, Средњобанатски округ (*Нађ*, Насеље из млађег каменог доба, 107–117; *Сџанојев*, нав. дело, 63).



17. Нови Кнежевац – Посед грофа Талијан, Северобанатски округ (*Hampel, Régiségek*, 314–315; *Hampel*, нав. дело, 668–669; *Hampel*, нав. дело, 149–150; *Feher, Éry, Kralovánszky*, нав. дело, 58; *Сџанојев*, нав. дело, 66; *Kovács*, нав. дело, 410–411; *Fodor, Törökkanizsa*, 355–356).
18. Ново Милошево, општина Нови Бечеј, Средњобанатски округ (*Сџанојев*, нав. дело, 67–69; *Гурић*, Северни Банат, 148).
19. Орешац, општина Вршац, Јужнобанатски округ (*Bálint*, нав. дело, 224, Pl.XXXIII.a.7; *Kovács*, нав. дело, 419).
20. Палић – Жута обала, општина Суботица, Севернобачки округ (*Szekeres, Ricz, Szabadka és környéke*, 119).
21. Панчево, Јужнобанатски округ (*Сџанојев*, нав. дело, 89–90).
22. Рабе – Анка Сигет, општина Нови Кнежевац, Северобанатски округ (*Reizner, Rábéi ásatások*, 206–210; *Hampel*, нав. дело, 658–660; *Hampel*, нав. дело, 191–192; *Feher, Éry, Kralovánszky*, нав. дело, 52; *Сџанојев*, нав. дело, 99; *Kovács*, нав. дело, 411).
23. Рабе – *Vasúti őrház*, општина Нови Кнежевац, Северобанатски округ (*Feher, Éry, Kralovánszky*, нав. дело, 52; *Bálint*, нав. дело, 247; *Kovács*, нав. дело, 60–61, Pl.14/1–13).
24. Сомбор – Безданска улица, Западнобачки округ (*Bálint*, нав. дело, 262).
25. Сомбор – Ранчево, Западнобачки округ (*Takács* 2013, 652, 660, site. No. 124).
26. Суботица – Нађхаломидле, Северобачки округ (*Bálint*, нав. дело, 248).
27. Сурдук, општина Стара Пазова, Сремски округ (*Demo*, нав. дело).
28. Футог – Режо мајур, Нови Сад, Јужнобачки округ (*Roediger*, нав. дело, 261–263; *Hampel*, нав. дело, 858; *Hampel*, нав. дело, 150; *Szöke*, нав. дело, 33; *Feher, Éry, Kralovánszky*, нав. дело, 36 (323), *Bálint*, нав. дело, 260; *Сџанојев*, нав. дело, 124).
29. Хајдуково – Физфарош, општина Суботица, Севернобачки округ (*Szekeres, Ricz*, нав. дело, 19; *Dimovski, Sekereš*, нав. дело, 8).
30. Хајдуково – Чурго/Переш, општина Суботица, Севернобачки округ (*Bálint*, нав. дело, 248; *Szekeres, Ricz*, нав. дело, 86; *Dimovski, Sekereš* нав. дело, 8).
31. Хоргош – Хинга, општина Кањижа, Севернобанатски округ (*Dimovski, Sekereš*, нав. дело, 7–19).
32. Хоргош – Носа, општина Кањижа, Севернобанатски округ (*Szél, Ujabb leletek*, 40–43; *Feher, Éry, Kralovánszky* нав. дело, 41; *Bálint* нав. дело, 224, Taf. LXII.b. 7).
33. Хоргош – Камараш, општина Кањижа, Севернобанатски округ (*Tergina, Horgosi ásatások*, 204–206; *Szekeres*, нав. дело, 9; *Stanojev*, нав. дело, 126–128; *Bálint*, нав. дело, 224; *Dimovski, Sekereš*, нав. дело, 8).
34. Црна Бара – Пркос, општина Чока, Севернобанатски округ (*Гарашанин, Гарашанин* Археолошка налазишта у Србији; *Гарашанин, Гарашанин*, Праисторијско насеље у Црној Бари; *Stanojev*, нав. дело, 129).

## ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

## Извори – Primary Sources

- Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando imperio*, ed. Gy. Moravcsik, eng. transl. R.J.H. Jenkins, new, revised Edition, Washington 1967.
- P. magistri, qui Anonymus dicitur, *Gesta Hungarorum*, ed. Ae. Jakubovich, *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Edendo operi praefuit E. Szentpétery, Vol. I, Budapest 1937, 13–117.

## Литература – Secondary Works

- Bálint, Cs. *Südungarn im 10. Jahrhundert*, Budapest 1991.
- Бажаловић – Хаџи-Пешић, М., Накит VIII–XVIII века у Музеју града Београда, Београд 1984 [*Bajalović – Hadži-Pešić, M., Nakit VIII–XVIII veka u Muzeju grada Beograda*, Beograd 1984].
- Гарашанин, М, Гарашанин, Д., Археолошка налазишта у Србији, Београд 1951 [*Garašanin, M, Garašanin, D., Arheološka nalazišta u Srbiji*, Beograd 1951].
- Гарашанин, М, Гарашанин, Д., Праисторијско насеље у Црној Бари, Рад војвођанских музеја 6 (1957) 199–218 [*Garašanin, M, Garašanin, D., Praistorijsko naselje u Crnoj Bari, Rad vojvođanskih muzeja 6 (1957) 199–218*].
- Giesler, J., Untersuchungen zur Chronologie der Bjelo Brdo Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken, *Prähistorische Zeitschrift* 56/1 (1981) 4–167.
- Гурић, М., Северни Банат, сакрални објекти и некрополе 10–15. века, Рад Музеја Војводине 37–38 (1996) 139–152 [*Girić, M., Severni Banat, sakralni objekti i nekropole 10-15. veka, Rad Muzeja Vojvodine 37–38 (1996) 139–152*].
- Демо, Ж., Bjelobrdski privjesci u Jugoslaviji, *Podravski zbornik* 83 (1983) 271–301.
- Демо, Ж., Srebrni ukrasni komplet za glavu i prsa iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, ur. T. Šeparović, *Dani Stjepana Gunjače* 2, Split 2012, 81–105.
- Димитров, Хр., Българо-унгарски отношения през средновековието, София 1998 [*Dimitrov, Hr., B`lgaro-ungarski otnoš`eniya prez srednekoviето, Sofiya 1998*].
- Dimovski, N, Sekreš, A., Konjanički grob sa Hinge, *Museion* 11 (2012) 7–19.
- Inkova, M., A contribution to the problem of producing the old Bulgarian belt fittings from the 10<sup>th</sup> century, Hrsg. B. Tobias, *Die Archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik*, Mainz 2012, 277–293.
- Јанковић, М, Јанковић, Ђ., Словени у југословенском Подунављу, Београд 1990 [*Janković, M, Janković, Đ., Sloveni u jugoslovenskom Podunavlju*, Beograd 1990].
- Калић, Ј., Вести Константина VII Порфириногенита о Београду, *Историјски гласник* 1–2 (1993) 7–11 [*Kalić, J., Vesti Konstantina VII Porfirogenita o Beogradu, Istorijski glasnik 1–2 (1993) 7–11*].
- Kovács, L., Bemerkungen zur Arbeit von N. Stanojev: Nekropolen aus dem 10. –15. Jahrhundert in der Vojvodina, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 43 (1991) 399–424.
- Kovács, L., A Móra Ferenc Múzeum néhány régi, 10–11. századi leletanyagáról: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé, (Csóka), *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1992/1 (1992) 37–74.
- Ковачевић, Ј., Велика хумка код Батајнице, бронзанодопски гроб и некропола из XI века, *Старинар XII* (1961) 282–283 [Kovačević, J., Velika humka kod Batajnice, bronzanodopski grob i nekropola iz XI veka, *Starinar XII* (1961) 282–283].
- Kürti B., A honfoglalás dél-magyarországi szemszögből, ur. Đ. Bordaš i ostali, 1100 godina doseljenja Mađara u Vojvodinu/A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság, Novi Sad 1997, 127–132.
- Langó, P., Bulgarian Connections of the Find-horizon of the 10<sup>th</sup> century in the Carpathian Basin: a case study, eds. L. Doncheva-Petkova, C. Balogh, A. Türk, *Avars, Bulgars and Magyars on the Middle*

- and Lower Danube, Proceedings of the Bulgarian-Hungarian Meeting, Sofia, May 27-28 2009, Sofiya/Piliscsaba 2014, 157-164.
- Марјановић-Вујовић, Г, Томић, Г., Накит на тлу Србије из средњовековних некропола од IX-XV века, Београд 1982 [Marjanović-Vujović, G, Tomić, G., Nakit na tlu Srbije iz srednjovekovnih nekropola od IX-XV veka, Beograd 1982].
- Mesterházi, K., Apatin, ed. I. Fodor, The Ancient Hungarians. Exhibition Catalogue, Hungarian national museum, March 16 - December 31, Budapest 1996, 299.
- Minić, D., *Le site d'habitation médiéval de Mačvanska Mitrovica*, Sirmium 11, Beograd 1980.
- Нађ, Ш., Насеље из млађег каменог доба на Матејском броду код Нобог Бечеја, Рад војвођанских музеја 2 (1953) 107-117 [Nađ, Š., Naselje iz mlađeg kamenog doba na Matejskom brodu kod Nobog Bečeja, Rad vojvođanskih muzeja 2 (1953) 107-117].
- Плетънов, В, Павлова, В., Ранносредновековни ремъчни апликации във варненския археологически музей, Известия на Народния музей Варна 30-31 (45-46)/1994-1995 (2002) 24-118 [Plet'nov, V, Pavlova, V., Rannosrednovekovni rem'chni aplikacii v'v varnenskiya arheologicheski muzei, Izvestiya na Narodniya muzei Varna 30-31 (45-46)/1994-1995 (2002), 24-118].
- Révész, L., Nepper M.I., The archaeological heritage of the ancient Hungarians, ed. I. Fodor, The Ancient Hungarians. Exhibition Catalogue, Hungarian national museum, March 16 -December 31, Budapest 1996, 37-56.
- Reizner, J., Rábéi ásatások, Archaeológiai Értesítő XI (1891) 206-210.
- Reizner, J., Oroszlamosi magyar pogánykori sírlelet, Archaeológiai Értesítő XVIII (1898) 190-192.
- Ric, P., Arheološka nalazišta seobe naroda u severoistočnoj Bačkoj, Rad muzeja Vojvodine 25 (1979) 25-40.
- Roediger L., Bácsmegyei régiségletekről, Archaeológiai Értesítő XXIV (1904) 261-263.
- Секереш, Л., Преглед стања истраживања о добу доласка Мађара у Карпатски басен и Војводину, ур. Ђ. Бордаш и остали, 1100 година досељења Мађара у Војводину/A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság, Novi Sad 1997, 137-142 [Sekeres, L., Pregled stanja istraživanja o dobu dolaska Mađara u Karpatski basen i Vojvodinu, ur. Đ. Bordaš i ostali, 1100 godina doseljenja Mađara u Vojvodinu/A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság, Novi Sad 1997, 137-142].
- Szekeres, L., Zenta és környéke története a régészeti leletek tükrében, Gradja za monografiju Sente 18, Senta 1971.
- Szekeres, L, Ricz, P., Szabadka és környéke a régmúltban. Bácsország - könyvek, Szabadka 1998.
- Szél, F., Ujabb leletek hazánk területén. A pörösi sí, Archaeológiai Értesítő VI (1872) 40-43.
- Szóke, B., A honfoglaló és kora Árpád-kori Magyarország régészeti emlékei, Régészeti Tanulmányok 1, Budapest 1962.
- Станилов, Ст., Старобългарски ремъчни украси от Националния археологически музей, Раскопки и проучвания XXII (1991) 5-70 [Stanilov, St, Starobl'garski rem'chni ukrasi ot Nacionalniya arheologicheski muzei, Raskopki i prouchvaniya XXII, p. 5-70].
- Сџанојев, Н., Некрополе X-XV века у Војводини, Нови Сад 1989 [Stanojev, N., Nekropole X-XV veka u Vojvodini, Novi Sad 1989].
- Takacs, M., Einige Aspekte der Siedlungsgeschichte der Südlisches drittels des Donau-Theiss zwischenstromlandes von der Awarisches landnahme bis um ende des 11. Jahrhunderts, Acta Archaeologia LI (2000) 457-472.
- Takacs, M., A honfoglaló magyar szállásterület déli kiterjedése, eds. L. Révész, M. Wolf, in: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára, Szeged 2013, 641-666.
- Tergina, Gy., Horgosi ásatások, Archaeologiai Értesítő XIV (1894), 204-206.
- Točík, A., Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei, Bratislava 1968.
- Tömörkény I., Oroszlamosi leletekről és ásatás a Körös-éri iskolánál, Archaeológiai Értesítő XXIV (1904) 263-271.

- Türk, A.*, Zu den Osteuropäischen und byzantinischen Beziehungen der Funde des 10.-11. Jahrhunderts im Karpatenbecken, Hrsg. *B. Tobias*, Die Archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik, Mainz 2012, 3–28.
- Турковић, С.*, Међаши дуж Истра. О јужној граници Мађара у X веку, ур. *Ђ. Бордаш и остали*, 1100 година досељења Мађара у Војводину/A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság, Novi Sad 1997, 27–37 [Čirković, S., Međaši duž Istra. O južnoj granici Mađara u X veku, ur. *Đ. Bordaš i ostali*, 1100 godina doseljenja Mađara u Vojvodinu/A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság, Novi Sad 1997, 27–37].
- Farkas, Gy.*, Anthropologische Funde von der Woiwodina, A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 2 (1971) 209–212.
- Fehér, G, Ery, K, Kralovánszky, A.*, A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és Árpád-kori sírlélekei, Régészeti tanulmányok II, Budapest 1962.
- Fodor I.*, Honfoglalás kori korong jaink származásáról a Verseci és Tiszasülyi korong, Folia Archaeologica XXXI (1980) 189–219.
- Fodor I.*, Honfoglalás kori sírok törökkanizsán és Doroszlón, Communicationes archaeologicae Hungariae (1981) 149–164.
- Fodor I.*, The Hungarian Conquest, ed. *I. Fodor*, The Ancient Hungarians. Exhibition Catalogue, Hungarian national museum, March 16 – December 31, Budapest 1996, 15–18.
- Fodor I.*, Törökkanizsa, ed. *I. Fodor*, The Ancient Hungarians, Exhibition Catalogue, Hungarian national museum, March 16 – December 31, 1996, Budapest 1996, 355.
- Fodor I.*, Versec, ed. *I. Fodor*, The Ancient Hungarians, Exhibition Catalogue, Hungarian national museum, March 16 – December 31, 1996, Budapest 1996, 358.
- Hampel, J.*, A honfoglalási kor hazai emlékei, eds. *G. Pauler, S. Szilágyi*, A magyar honfoglalás kútfoi, Budapest 1900, 507–830.
- Hampel, J.*, A Nemzeti Múzeum régiségosztályának gyarapodása, Archaeológiai Értesítő XXI (1901) 186–192.
- Hampel, J.*, Régiségek a honfoglalás korából, Archaeológiai Értesítő 22 (1902) 296–316.
- Hampel, J.*, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I-III, Braunschweig 1905.
- Hampel, J.*, Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről, Budapest 1907.
- Csirák Gy.*, Bogojeva régi emlékeiről, Archaeológiai Értesítő XX (1900) 257–267.
- Csirák Gy.*, Bogojeva régi emlékeiről, Archaeológiai Értesítő XXI (1901) 424–428.
- Csirák Gy.*, Gombosi (azelőtt Bogojeva) emlékeiről, Archaeológiai Értesítő XXIII (1903) 54–62.

*Dejan Radičević*

University of Belgrade – Faculty of Philosophy  
dradicev@f.bg.ac.rs

*Perica Špehar*

University of Belgrade – Faculty of Philosophy  
perica.spehar@gmail.com

#### PORPHYROGENITUS' BORDERS ON ISTER AND HUNGARIAN CONQUEST PERIOD FINDS IN VOJVODINA

Chapter XL of *De administrando imperio* of the Byzantine emperor Constantinus Porphyrogenitus is dedicated to the inhabitation of Hungarians into Pannonian plain. This part of emperor's writing are of utter importance for the history of Hungarians and their neighbours, so it drew the attention of scholars for a long time.

However in many aspects the data given by archaeology were not adequately used. Therefore it seems important to reevaluate available archaeological material considering Vojvodina as the part of Pannonian plain in modern Serbia.

Finds from the graves typical for the period of Hungarian conquest in northern Banat and Bačka testify that the newly arrived tribes are present in this area from the 10<sup>th</sup> century. Based on the typical funerary rites and grave inventories, it was possible to extract the horizon of funerals tied to the apparition of the steppic-nomade population, which arrived from the northern Black Sea region. Their chronological determination is made by the grave finds, since the coins can be found in graves only in later phase.

The arrangement of sites with typical ancient Hungarian finds clearly shows that the Tisa valley was the main course of conquest and inhabiting, while the course of the Danube was less used. Geographically observed, the appearance of warrior graves, with the exception of Batajnica and maybe Futog, can be traced north from Apatin in Bačka and Novi Bečej in Banat. Similar image can be seen when considering the distribution of other typical finds. The majority of sites is found in the northern part of Tisa valley in Banat and Bačka and this group of necropolises can without any doubts be tied to the related numerous sites around the confluence of Maros (Mureş) river on both banksides of the river Tisa in Hungary, where they clearly testify about the area of intensive inhabiting of ancient Hungarian population.

According to the available data, the sites in northern Vojvodina are the southernmost part of intensive Hungarian inhabitation, while the image is completely different further south. However, since the available data are not completely reliable, this conclusion is only to be confirmed. For now, it seems that the exception is the necropolis in Batajnica, but we must still wait for final publication. According to data given by Constantine Porphyrogenitus, Srem was a part of the territory ruled by Hungarians. When considering modern Banat, there are some opinions that Glad's territories suffered the least from Hungarian conquest and were finally conquered after the break of Achum's rule at the beginning of the 11<sup>th</sup> century. The possibility must not be excluded that this area, even after Glad's surrender, retained some semi-dependant status, unlike those areas west of the Tisa ruled by Salan, that were incorporated within the territory under the direct Hungarian governance.